

Filep Antal

A 20. századi magyar néprajz kolozsvári gyökerei. Györffy István és Banner János indulása

Nem kell különösebben indokolnom, ha a Kolozsvári Tudományegyetem 20. század elejének tudománytörténetünkre gyakorolt hatását nyomozom, miért szólok Györffy Istvánról (Karcag, 1884 – Budapest, 1939). Aligha vitatható, hogy a 20. század első felének legnagyobb hatású etnográfusaként tarthatjuk számon. Jelentőségét azon is lemérhetjük, hogy a társtudományok művelői körében máig tartósan visszhangot váltanak ki művei. Ugyan csak rövid időn át taníthatott professzorként. A tanszékalapítás első pillanatától doktorandusként maga köré gyűjtötte az ígéretes tehetségű ifjú kutatókat; Tálasi Istvántól Vajkai Aurélon át Lükő Gáborig sorolhatunk példákat. A Közgazdaságtudományi Karon tartott előadásai révén kapcsolta be a néprajzi kutatásba K. Kovács Lászlót, K. Kovács Pétert, Gunda Bélát. Ha más szakon már doktori szigorlatot tettek tehetséges fiatalok, de disszertációjuk néprajzi érdekű volt, munkáik kiadásával segítette az eredményeket felmutató kutatókat. Így tett Balogh Ilona és Fél Edit esetében. Hatása messze gyűrűzött, túllépte a Pázmány Péter Tudományegyetem kereteit. A debreceni és a szegedi egyetemi hallgatók köréből sokan a nyomába szegődtek. Érdemes Balogh István és Bálint Sándor példájára hivatkozunk. Ne feledkezzünk meg Papp Lászlóról, a Kecskeméti Városi Múzeum kutatójáról, aki a népi jogéletet, a „hírös város” 17. és 18. századi levéltári anyagát (ami a II. világháborúban maradéktalanul megsemmisült) néprajzi szempontból tárta fel. Kecskemét és Kiskunhalas tanyarendszerét máig helytálló módon elemezte. Nevéhez fűződnek Kecskemét környékén az első késő középkori falufeltárások. Ugyan az egyetemi tanulmányait Szegeden végezte, Györffy István támogatását mindvégig élvezte. A táj- és népkutató táborozások idején Györffy István bevonta az irányító, meghatározó személyek körébe. Az 1930-as évek ifjú nemzedékének tagjai lelkesen csatlakoztak Györffy Istvánhoz, átvették szemléletét, módszerei újításait.

A kolozsvári egyetemi örökség számbavételekor joggal tárgyalhatnánk munkatársa, tanszéki utóda, Viski Károly (Torda, 1882¹ – Budapest, 1945) örökségét is. Nyilván nem véletlen, hogy a magyar néprajz első két szintézisének (az 1928-as népművészeti összefoglalónak² és az 1933-ban induló *A Magyarság Néprajza* I. és II. kötetének³) megteremtői közül ketten is a Kolozsvári Tudományegyetemről indultak szaktudományunk odaadó szolgálatára. A III. és a IV. kötet szerzői gárdáját Viski Károly is erősítette Szendrey Zsigmond (Szatmárnémeti, 1879 – Balatonfenyves, 1943) mellett, aki szintén Kolozsvárott készült fel kutatói pályájára. Nem lenne szabad megfeledkezniük Ébner azaz Gönyey Sándor (Kolozsvár, 1886 – Budapest, 1963) munkásságáról sem. A kincses város szülöttként szintén a Kolozsvári Tudományegyetemen szerzett képesítést. Ugyan Apáthy Istvánnál doktorált, ígéretes biológiai vizsgálatokat végzett, de az I. világháború után Györfly Istvánhoz fűződő egyetemi barátsága révén a Néprajzi Múzeum munkatársaként mint etnográfus teljesítette ki tudományos kutatói pályáját. Az 1920-as évektől az egyik legtöbb terepmunkát végző kutatónk volt. Hatalmas fényképanyaggal gazdagította a múzeumi archívumunkat. Ő indította el a néprajzi filmezést is.

Nem kisebb a jelentősége annak, hogy mind Györfly Istvánt, mind Viski Károlyt katedraalapítókként is tisztelhetjük.⁴ (Viski Károly kolozsvári egyetemi indulását most nem tárgyalnám, mert irodalmárként, nyelvészként végezte stúdiumait. Kezdetben folklorisztikai érdeklődést mutatott, amint azt Olosz Katalintól is tudhatjuk. Utóbb nagyszalontai tanár-

¹ Életrajzai 1883-at tüntetik fel Viski Károly születési évéeként. Szülővárosa anyakönyvi bejegyzése szerint 1882. április 12-én született. A levéltári adatokat közli Olosz Katalin: Viski Károly balladagyűjtései a huszadik század elején. In: *Uő: Fejezetek az erdélyi népballadagyűjtés múltjából*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2011, 9–70. 19, 21. A szerk. megj.

² A Prágában 1928-ban megrendezett nemzetközi népművészeti kongresszusra Bátky Zsigmond, Györfly István, Viski Károly reprezentatív összeállítást készített a magyar népművészet anyagáról. Ez már jelezte, hogy a szaktudomány felkészült egy nagyobb szintézis megalkotására. Megjegyzésre érdemes, hogy Viski volt a kezdeményező (Bátky Zs. – Györfly I. – Viski K. 1928a és 1928b).

³ Bátky Zs. – Györfly I. – Viski K. 1933. Érdemes arra utalni, hogy Viski Károly 1941 és 1943 között a négy kötetes teljes művet átdolgozva, átszerkesztve újra kiadta. Ennek az edíciónak nagy értéke, hogy az 1930 után megjelent szakirodalommal és a jelentősen gazdagodott rajz- és fényképgyűjteménnyel felfrissítette a szintézis dokumentációját (Viski K. 1941–1943).

⁴ Életműveiket két terjedelmesebb dolgozatban értékeltem (Filep A. 2009, 2012).

kodása idején Arany János nyelvének elemzése, Arany reáliáinak feltárása tette etnográfussá, vezette az anyagi kultúra vizsgálatára.) Meg kell jegyezni, hogy értesülesem szerint ugyan kortársak voltak, de Györffy és Viski között nem az egyetemi időszakukban szövődött barátság. A két évvel fiatalabb Györffy középiskolai évvészése miatt csak 1904-ben iratkozhatott be az egyetemre. Viski akkor már filológiai curriculumuma végén tartott. Györffy pedig a Matematikai, Természettudományi Karon végezte természetrajzi / biológiai és geográfiai stúdiumait. Értesülesem szerint Viski Károly egyik fivérével, Viski Jenővel barátkozott össze. Györffy tőle értesülhetett később arról, hogy a Nagyszalontán tanári hivatását gyakorló Viski Károly érdeklődése a tárgyi néprajz felé fordult. Györffy Istvánnak a Fekete-Körös völgyén végzett kutatásai során alakult ki életre szóló barátságuk. Pályám elején egyetemi hallgatóként, majd a Néprajzi Múzeum gyakornokaként viszonylag sokat beszélgethettem Gönyey Sándorral. Tőle tudom, hogy köztük jó viszony alakult Györffy Kolozsvárott töltött két szemesztere alatt. Emlékeit szívesen megosztotta.⁵ A természetrajz, a mai terminológiával a biológia szakon is, a geográfián is évfolyamtársak voltak.

Nem lenne szabad megfeledkeznünk arról, hogy a tárgyi néprajz művelői a 19. század utolsó harmadában és a 20. század elején következetesen természetrajz és földrajz szakterületen készültek fel etnográfusi, muzeológiai hivatásukra. A fizikai antropológiai kutatások akkoriban a Néprajzi Múzeumban kaptak intézményi bázist. A rassz jellegzetességekkel foglalkozó kutatók szívesen tettek közzé néprajzi megfigyeléseket, akár nagyobb dolgozatokat is publikáltak. (Példát adhat erre Semayer Vilibald és Bartucz Lajos életműve.) Másfelől az emberföldrajz (az antropogeográfia) segítette az etnográfia, különösen az anyagi kultúra kibontakozását, de ez a stúdium eléggé beágyazott maradt a természeti földrajz szemléleti, módszertani keretei között.

További külön vizsgálatot érdemelne annak a megállapítása, Györffy István mikor határozta el, hogy a néprajzi kutatásnak és a muzeológiának

⁵ Gönyey Sándor jellegzetesnek tartotta, hogy Karcagon középiskolás kamaszként az önálló tanyai életbe alaposan belekóstolt egyetemi hallgató elégedetlen volt az egyetemi menzával. Györffy az egykori kolozsvári piac Malomárok felőli oldalán szerzett egy kisebb üzlethelyiséget. Rendszeresen birkát vásárolt, és diáktársai számára is jutányos áron saját ízlése szerint főzött.

szenteli életét. Ugyanis Kiss Lajos, a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum néprajzi gyűjteményének megalapozója az egyik rádiónyilatkozatában még 1954 előtt úgy emlékezett, hogy 1904 kora nyarán, Budapesten egy kerthelyiségben véletlenül ismerkedett meg Györffy Istvánnal, aki elhívta az akkori néprajzi múzeumi kiállításra, javasolta, csatlakozzzék a néprajzi kutatók táborához, Hódmezővásárhelyen lásson néprajzi gyűjtéshez. Kiss Lajos akkor Budapesten színi iskolát végzett, ezután tért haza szülővárosába. Ám mielőtt valamelyik színtársulathoz szerződött volna, Tornyai János, a kiváló festőművész, atyai barátja rábeszélte, hogy a hódmezővásárhelyi ipar- és árumintavásár alkalmával felállítandó népművészeti tárlat anyaggyűjtését vállalja el. Az alkalmi kiállításból végül a Hódmezővásárhelyi Városi Múzeum született meg, aminek vezetője Kiss Lajos volt 1904 és 1912 között.⁶ (Ha már a kolozsvári gyökereket vesszük számba, nagyon is érdemes nyilvántartanunk, hogy Kiss Lajos is – mint annyi egykori kollégája – a Kolozsvári Tudományegyetem és az Erdélyi Múzeum-Egyesület szervezeti kereteire épített tanfolyamon készült fel a muzeológusi hivatásra. Az ifjú, még talán az „egyetem kapuja előtt várakozó” Györffy István néprajzi múzeumi kapcsolatait, tájékozottságát talán magyarázhatná az a közismert tény, hogy Bátky Zsigmond 1894/95-ös tanév folyamán a karcagi református gimnáziumi tanári karban tevékenykedett, Györffy István is diákja volt. (Bár kérdéses, a 10-11 éves kisdíák és közte akkor pályaválasztást meghatározó kapcsolat kialakulhatott-e? Lehetséges, hogy a kamasz korán túljutó, késmárki diák élményei váltak meghatározóbbakká.)

Györffy István 1906-ban, Karcagon írott múzeumszervezési felhívása is még a természetrajz- földrajz szakpárt studiórozó egyetemi hallgató lelkes akciójaként értékelendő. A karcagi városi polgárok fogékonyságára vall, hogy 1907-ben a hírlapi cikkét önálló nyomtatványként is kiadták, terjesztették.⁷

Természetesen indokolnom kell, hogy miért vonnám be tárgyalásunkba Banner János (Székudvar [román neve: Socodor], 1888 – Budapest,

⁶ Sajátságos, hogy Ulrich Attila úgy tudja, hogy a találkozás Györffy és Kiss Lajos között már 1903-ban jött volna létre. Sőt az állítja, Györffy rábeszélésére tért volna vissza szülővárosába (Ulrich A. 2002). Kiss Lajossal való személyes és rendszeres beszélgetéseimben erről soha nem hallottam. A rádiónyilatkozatában elmondott történetet négy szemközt számomra ismételt elmondta.

⁷ Nagy Molnár M. 2015: 118. A hivatkozott helyen sajtóságos mód Györffy István első helyen a helyi írásbeli források pusztulását tette szóvá, csak ezt követően tért rá a tárgyi emlékek gyűjtésére.

1971) személyét, hiszen a mai köztudat a Szegedi Tudományegyetem, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetem ősrégészettel foglalkozó professzoraként tartja számon. Ám a Kolozsvári Tudományegyetemre joghallgatóként 1906-ban beiratkozó Banner János gyorsan a földrajz és történelem szakpárra váltotta curriculumát. Ugyan Márki Sándorral atyafiságban állt⁸, mégis Cholnoky Jenőnél, a Kolozsvárra 1905-ben kinevezett geográfus egyetemi tanáránál Békés város népi építkezéséről írott disszertációjával szerezte doktori fokozatát. A témát Cholnoky Jenő jelölte ki. Györffy Istvánnak a nagykun tanyáról írt néprajzi témájú doktori értekezése a geográfus professzor tetszését és mélyebb érdeklődését váltotta ki. (Abban is bizonyosak lehetünk, hogy az etnológiai tapasztalatokkal is felvértezett Cholnoky alaposan ismerte Györffy Istvánnak a doktori szigorlat előtt készített, a Nagyunság népi építkezéséről írt kiváló tanulmányát is.) Banner Jánosnak volt megbízható terepismerete Békésen. Elemi iskolai és gimnáziumi éveit Békésen nagynénjeinél töltötte. Emlékezésében hangsúllyal rögzítette: „...a téma tetszett, mert községi levéltári és helyszíni kutatások alapján újat és eredetit ígért.”⁹ Mindez arra vall, hogy a kolozsvári egyetemi közegben a népélet recens megfigyelése természetesen párosult a történeti adalékok összevetésével, vagy legalább a terepmunka eredményeit igyekeztek történeti adalékokkal szemléletesebbé tenni. Ehhez kiváló háttérrel biztosítottak az Erdélyi Múzeum-Egyesület különféle gyűjteményei. Györffy István, majd Banner János disszertációjából egyaránt fontos dolgozatok készültek a *Néprajzi Értesítő* számára.¹⁰

Banner János emlékiratából tudhatjuk, hogy gimnazista korától érdekelte a régészet. Látogatta is Pósta Béla intézetének előadásait, de régészetet egyetemi szakként csak szabadbölcészlet keretében végezhetett

⁸ Erdész Ádám levéltár-igazgatótól kapott tájékoztatás szerint Márki Sándor még kiadatlan, 1892 utáni naplóiban megemlékezett Banner János egyetemi hallgatóval való kapcsolatáról.

⁹ Banner J. 1990b: 25. Az egyetemi tanulmányairól, Herrmann Antalnál végzett tanulmányairól az idézett hely 23–25. oldalai között nyilatkozott. (Noha 1989 után jelent meg, erősen válogatott szöveg, bár a sajtó alá rendező következetesen jelölte a kihagyásokat. Az eredeti kézirat magánkézben van.)

¹⁰ Györffy I. 1910, Banner J. 1911. Mindkét szerző utal a levéltári forrásokra, közzétett történeti okmánytárakra, Györffy nyelvészek nyelvtörténeti adalékait is idézte. Ugyan Györffy és Banner disszertációs témája nem fedte tökéletesen egymást. De nyilván hasznos és útmutató előzményként szolgált Györffy 1908–1909-es népi építkezési tanulmánya.

volna, amit egzisztenciálisan nem mert vállalni. Tanári oklevele és a doktori fokozata megszerzése után középiskolai tanárként Jászberényben vállalt gimnáziumi tanári állást, majd 1913-tól a Jász Múzeum szakképzett irányítójaként is tevékenykedett. Tanári és múzeumi munkája mellett folyamatosan visszajárt Kolozsvárra, hogy a Régészeti Intézetben, az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményeiben tevékenykedjék. Módszeresen minden alkalmat megragadott, hogy az etnográfiai és az archeológiai ismereteit elmélyítse. Többek között a Néprajzi Múzeum továbbképző tanfolyamán is részt vett. Ezen Györffy István és Semayer Vilibald előadásait hallgatta.¹¹ A Kolozsvári Tudományegyetem 1914-ben néprajz és régészet szaktárgyakból végbizonyítvánnyal ismerte el tanulmányait. Amikor 1920-ban Szegedre költözött, ott folytatta középiskolai tanári tevékenységét, ami mellett a Szegedi Városi Múzeumban vállalt feladatokat. Móra Ferenc, Cs. Sebestyén Károly munkatársa volt. A múzeumi tevékenységét Móra halála után függesztette fel, amikor a főispán mellőzte az igazgatói pályázatát.

A húszas évek elejétől a harmincas évek derekáig rendszeresen tett közvé a történeti etnográfia témakörébe vágó dolgozatokat a szegedi Régészeti Intézet még Kolozsvárott elindított *Dolgozatok* című kiadványsorozatában. A levéltárakban fennmaradt körözési levelekből kiváló viselettörténeti adalékokat publikált, de érdeklődését a 18. századi boszorkányperek sem kerülték el, hogy a tematikai színességét érzékeltethessem. Utóbb a régészeti ásatások alkalmával néprajzi megfigyeléseket is végzett.¹²

Nem tekinthető véletlennek, hogy a kolozsvári hagyományaira büszke Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 1923-ban *Magyarország tárgyi néprajza, kapcsolatban az ország demográfijával, különös tekintettel az Alföldre és Délmagyarországra* témakörben magántanárrá habilitálták. Az egyetemi Régészeti Intézet általa igyekezett

¹¹ Semayerről érdemes megjegyeznünk, hogy ugyan Sopron megyéből származott, és a fő érdeklődése a fizikai antropológia volt, ő állította össze az Erdélyi Kárpát-Egyesület múzeumi képes kalauzát 1902-ben, illetve 1904-ben. Nagybánya múzeumi gyűjteményeiről is adott közre kiadványt. Kalotaszegen pedig nagyobb terepmunkát végzett. Granasztói Péter meggyőzően elemezte Semayer terepkutatásra készített gyűjtési vezérfonalát, amit Györffy István kiválóan hasznosított (Granasztói P. 2015: 53). E helyen utal az irodalom előzményére, vö. Szilágyi M. 1984 munkájával!

¹² Most csak az Országos Széchényi Könyvtár katalógusában nyilvántartott néprajzi munkáit sorolhatom fel: Banner J. 1913, 1923a, 1923b, 1925, 1928, 1929, 1933, 1990a. A felsorolás korántsem teljes.

biztosítani, hogy a régészet iránt érdeklődő hallgatók módszeres etnográfiai bevezetést kaphassanak. Az öregedő, élete vége felé járó Herrmann Antalt vele kívánták felváltani.

Feltételezhető, hogy Györffy István kolozsvári tanulmányi évében felfigyelhetett a Pósta Béla vezette Régészeti Intézet tevékenységére is. Tudnivaló, hogy kísérletet tett a középkori kunszállások régészeti emlékei feltárására. Igyekezett régészeti eszközökkel megismerni a hódoltság idején elpusztult nagykunsági falvakat. Pálóczi Horváth András régész kollégánk szisztematikusan ellenőrizte Györffy István jegyzetei, feljegyzései alapján az egykori terepbejárásait. Megítélése szerint máig korszerűnek tekinthető módon igyekezett felderíteni a középkori szállások, falvak helyét. Kísérletképpen ásatást is végzett. Késő középkori kerámiaanyagot tárt fel, amiről Kresz Mária ismételt elismeréssel nyilatkozott. (A 18. és a 19. századból ismert korszok, kanták közvetlen előzményeit lehet Györffy leleteiben felismerni.)

Györffy István pályakezdése körül a néprajz művelői általában biológiai, geográfusi stúdiumokkal készültek fel hivatásukra. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára egyben a fizikai antropológia kutatásának is szervezetszerű helyszínéül szolgált. Természetes, hogy a kutatóknak természettudományos alapképzettséget is kellett szerezniük.¹³ A geográfia ugyan magában foglalta az emberföldrajz témaköreit, ami a néprajz és a történetkutatás számos ágával szervesen összefüggött, de az alapképzés minden ízében természettudományos metodológiára épült. Magától értetődő, hogy tudományos gondolkodásukat az evolucionizmus határozta meg. Egyszerre hathatott a geológiai, az őslénytani fejlődéstudomány és a biológiai organizmusok evolúciója. Herman Ottó és Jankó János elmélyülő vitáiban ez különösen szemléletesen tetten érhető. A néprajzi tényeket mindketten a történeti források vizsgálata nélkül, morfológiai sajátosságaik alapján, evolúciós elméleti konstrukciókkal igyekeztek értelmezni. Jellegzetes az is, hogy Györffy budapesti egyetemi tanári kinevezé-

¹³ Pályakezdésem időszakában az idős kollégák elismeréssel szóltak Györffy embertani, élettani ismereteiről. A világháború kitörése után a nagyobb arányú mozgósítások idején a Néprajzi Tár munkatársainak betanította különböző, a szolgálatképességet kizáró betegségek tüneteit, egyben begyakoroltatta, hogy a sorozó orvosok milyen ellenőrző vizsgálati fogásokat alkalmaznak, és arra miként kell reagálniuk. Mosolyogva mondták el, hogy rajta kívül senkit nem is vonultattak be. Viszont őt a bécsi közös miniszterialás szervek mozgósították, különböző szakértői feladatokkal bízták meg.

sével párhuzamosan Herman Ottó hajdani munkatársát, Lambrecht Kálmánt bízták meg a pécsi egyetemi Néprajzi Intézet megszervezésével, aki az őslénytanban is jeleskedett, ám a szélmalom néprajzi monográfiaként is beírta nevét szaktudományunk történetébe. (Meg is kezdte előadásait, gyakorlatait, de rövidesen súlyosan megbetegedett, és 1936. január 7-én el is hunyt.)

Már az 1940-es évek vége előtt máig helytálló módon mutatott rá Tálasi István, hogy Györffy István életművének legfontosabb újítása az volt, hogy a természettudományi eredetű evolúciós konstrukciókkal, feltételezésekkel véglegesen szakított. A jelenkor és a múlt együttes, szerves vizsgálatát vállalta. A néprajzi jelenségeket, a tradicionális kultúra és az életmód egészét történeti jelenséggé is igyekezett értelmezni. A recens és a történelmi mozzanatokat szerves összefüggésekbe tudta helyezni. A jelenkori adatgyűjtés, megfigyelés mellett kitartóan vállalta a levéltári forrásfeltárás terhét, de nem hártotta el magától a forráskritika súlyos felelősségét sem. Tálasi István tökéletes összefoglalást adott tudománytörténeti szerepéről. Érdemes idéznünk: „Györffy István, a pesti egyetem első néprajzi professzora természettudományi képzettséggel indulva mindjobban a történelmi elmélyülés felé hajlott. Intuitív tudós, sokszor közvetlen tapasztalatból nagy, rendszerint értékes megállapításokat tudott levonni és történetileg igazolni, különösen a népi gazdálkodás és a település terén (pl. a kertés-városok). Őt tekinthetjük a történelmi néprajz munkaterülete alapvetőjének, munkásságával bebizonyította a főleg vidéki levéltárakban rejlő páratlan értékű néprajzi anyag szükséges feltárását.”¹⁴ Az 1922-ben megjelent *Nagykunsági krónika* (Györffy I. 1922) és az 1926-ban megjelent két nagy hajdúsági település néprajzi tanulmánya már módszertanilag kiértélt munkákként jelentek meg (Györffy I. 1926a, 1926b). Fűzzük hozzá különös hangsúllyal, hogy a kortárs szellemi élet nagy alkotó egyéniségei

¹⁴ Tálasi I. 1948: 14. A bibliográfiai adatok közlése mellett kötelességünk megjegyeznünk, a vállalkozás az 1945–1948 közötti időszak legígéretesebb kísérleteként indult. Nem kisebb célt tűztek ki, mint a hazai néprajzi kutatás szemléleti, módszertani revízióját, eredményei kritikai mérlegelését, a társtudományi kapcsolatok korszerű újjászervezését. Ám a pártállami diktatúra bevezetése első pillanatában a Néptudományi Intézetet felszámolta, a kutatók közösségét szétszórta, a Népkutatás Kézi Könyvének befejezését lehetetlenné tette. A vállalkozásból az egyes részfejezetek csak „különnyomat” formájában jelenhettek meg. Egyes fejezeteket néhány korrektúrapéldányként az országos könyvtárak kéziratáraitban igyekeztek megmenteni.

számosan hatása alá kerültek. Szekfű Gyula a magyar történelmi összefoglalójába oldalakat vett át az alföldi pásztorkultúráról írott fejezetéből. Móricz Zsigmond ugyanazokat a fontos szövegrészeket emelte be az *Erdély* trilógiájába. A település néprajzi koncepciója még ma is meghatározó. Az építészektől a szociológián és a geográfián át a történettudományig mindenkit megmozgatott. Sajátos módon 90 esztendő után is meghatározó. Den Hollander professzor, aki a II. világháború idején, Magyarországon nyugodt körülmények között kutathatott, Györffy egykori munkatársaitól alaposan megismerhette a néhány évvel korábban meghalt professzor munkásságát. Egyben alapos tereptapasztalatokra is szert tehetett. Den Hollander professzor munkái Györffy munkásságának nemzetközi jelentőségét is jelezhetik (Hollander, A. N. J. 1960–1961, 1980). Nem tekinthető véletlennek, hogy a hazai történettudomány jeles egyéniségei szorosan kapcsolódtak személyiségéhez, munkássága elveihez. Szabó Istvántól Benda Kálmánon át Paulinyi Oszkárig említhetnénk nagy egyéniségeket, akik történészkatatókként érdemben reagáltak Györffy István kutatásaira. Érdemes utalni arra, hogy a svéd etnológiában fel lehetett fedezni Györffy munkásságával összevethető párhuzamokat, olykor történetek hasonló kísérletek a német tudományosságban is. A rusticus rétegek levéltári forrásai felhasználására is alapozva a francia történetírás új tudománytörténeti korszakot nyitott, korábban nem ismert megközelítésben tárgyalhatta a társadalom, a művelődés és a gazdaság történetét. Képesé tette ez a francia történészeket arra, hogy az időben változó, ám folyamatosságot is felmutató életformát megragadhassák. Az Annales iskola érdeklődésében sok olyan mozzanat mutatkozik, ami foglalkoztatta Györffyt és követőit. Szerencsésebb helyzetben akár Fernand Braudel érdeklődésével rokonítható kutatások bontakozhattak volna ki. Az sem véletlen, hogy a harmincas évek fiatal történészei, szociológusai a hazai és külföldi példákon felbuzdulva ígéretes műveket alkottak például Nagykovács levéltári forrásai alapján. Az más kérdés, hogy az ifjú szakemberek engedtek 1945 után a diktatúrára törő politika csábításának, és emberileg is tönkretették magukat, nem találhattak vissza a kutatói műhelymunka autonóm és tiszta világához.

Tartozunk annak a jelzésével, hogy Györffy István természettudományos iskolázottsága olykor gátolta, hogy maga minden filológiai elemzést, mérlegelést megoldhasson. Az Eötvös Collegiumban végzett doktorandusza, Tálasi István vállalkozott arra, hogy teljes filológiai rendszerbe foglalja a történeti és a recens kutatások eredményeit. Egyetemi előadásait a szinté-

zis igényével dolgozta ki. De alapvető könyvei kiadását a tudománypolitika diktátorai ismételten megakadályozták. (Szerencsére sikerült a monografikus igényvel kidolgozott egyetemi előadásai kéziratát megmenteni.)

Az eddigi kutatás nem tett kísérletet arra, hogy Györffy István módszertani, szemléleti újításának, korszakos fordulatának gyökereit felderítse. Az egyik indítást maga a szülőváros, Karcag és a Nagykunság tágabb táji társadalma adhatta. Hiszen a kun szabadság, autonómia történelmi hagyományának ápolása, ébrentartása a helyi közösségek földesúri hatalomtól való függetlenségének forrása, szilárd fedezete volt. Ez tükröződik a *Nagykunsági krónikában* is. Nem kevéssé a helyi hagyomány és történelmi, népi tudat megerősítése eszközének is szánta Györffy István. Nincs itt a helye, hogy a Jászkunság redemptiós küzdelmeiről szólhassunk, de le kell szögeznünk, a történelmi hagyománynak a Jászkunság világában folyamatosan napi aktualitása volt. Györffy István ebben a közösségben szocializálódott.

Ugyancsak a történetiség igényét keltette fel benne az az élménysor, ami akkor érte, amikor édesapja megszakította vele középiskolai tanulmányait. Szinte teljes esztendőn át a családi gazdaság ökreit, szarvasmarháit kellett a tanyájukon elég rideg körülmények között tartani, telettenie. Szállására, az archaikus tüzelős ólba, óltanyába szívesen gyűltek össze naponta a környék öregjei. A nála időző nagy tapasztalatú személyek – amint ezt Szűcs Sándornak elmondta – estéről estére a 18. század végétől egymást követő országos és helyi változásokkal kapcsolatos élményeiket megosztották vele. Maga is alaposan ismerte gyermek- és kamaszkora valóságát, de vendégei beavatták az állandóan változó természeti, társadalmi, gazdasági körülmények során szerzett élményeikbe. Karcag, a Nagykunság és környező táj utolsó nyolcvan-száz évről alapos és plasztikus ismereteket szerezhettek. Megérezhette a 19. század sodrását. Az egyének ízes, élményszerű elbeszélései felhívhatták a figyelmét a folyamatos változások „ritmusára”. Magamnak Csongrádtól Gyórig, Mosonig sok hasonló élményem adatott. Meggyőződhettem a szabadon emlékezők előadásának dokumentatív erejéről, történelmi hitelességéről.

Nagyon jelentősnek ítéelhetjük Örsi Julianna kutatását, ami tisztázta Györffy István Kolozsvárra kerülésének körülményeit, rövid teológiai tanulmányait, életre szólóan meghatározó szucsági legációját, ahol megismerhette későbbi feleségét, Papp Annát (Örsi J. 2015a, 2015b). Nem sokkal később átiratkozott a Kolozsvári Tudományegyetem Matematikai, Természettudományi Karra, a természetrajz és földrajz szakpáron kezd-

te meg tanulmányait. A fiatalabb tanárokkal életre szóló barátságot kötött. Különösen bensőséges és folyamatos kapcsolata alakult ki Kelemen Lajossal. Minden bizonnyal ő lehetett az, aki felébresztette a mind elkötelezettebben a népelet kutatására készülő egyetemi hallgatóban, a leendő elhivatott tudósban a történeti források iránti olthatatlan érdeklődést. Amikor éppen hatvan éve, 1956 augusztusában, Kolozsvárott, az Unitárius Kollégiumban találkozhattam Kelemen Lajossal, nemcsak néprajzi tanulmányaimról, kezdeti recens és levéltári kutatásaimról érdeklődött, hanem igen nagy melegséggel, szertettel emlegette „Györffy Pistát.”¹⁵ Számomra akkor váratlanul a családtörténetre, genealógiára terelte a szót. Némi kritikai felhanggal nyilatkozott Györffy István genealógiai elemzéseiről. Nyilván nem az általa is támogatott, szervezett és szerkesztett egykori publikációkra vonatkoztak megjegyzései. Tudtommal zsidó származású családokon igyekezett segíteni olyan leszármazási táblák összeállításával, amelyek tartalmát nem lehetett hiteles forrásokkal cáfolni, ugyanis Györffy István a felmenőket, a tágabb rokonságot olyan településeken helyezte el, amelyek anyakönyveit az 1916-os hadba lépést követő harcok során megsemmisítették.

Beszélgetésünk során Kelemen Lajos eléggé hangsúlyosan kifejtette, hogy ő maga a harmincas évekig módszeresen gyűjtötte a népeletre vonatkozó levéltári adalékokat. Hozzáfűzhetjük, terepi megfigyeléseket is tett. (Múzeumtörténeti tény, hogy az általa felfedezett, kimerítően publikált, a mohácsi vész évéből származó ádamosi mennyezetet is a Néprajzi Múzeum őrizte hosszú évtizedeken keresztül.) Találkozásunk alkalmával Kelemen Lajos elmagyarázta, akkor hagyta abba a történeti etnográfiai adatgyűjtését, amikor Szabó T. Attila a harmincas évek elején ebben az irányban speciális érdeklődésével rendszeres munkába fogott. Természetesenek mondta, hogy az addig gyűjtött adalékait is átadta Szabó T. Attilának. Kézenfekvő és a *Genealógiai Füzetek* megerősíthetnek bennünket abban, hogy Kelemen Lajosnak kulcsszerepe volt Györffy szemléleti, módszertani tájékozódásában. Örsi Julianna fentebb hivatkozott közleménye megerősíti korábbi feltételezésem (Örsi J. 2015b: 134–135). Tudomásom van arról, hogy Györffy Kolozsvárról való elkerülése után levelezéssel igyeke-

¹⁵ Korábban írtam Györffy és Kelemen Lajos kapcsolatáról. Nem először fordult elő, adalékaimat nem idézték, nem használták fel. Vö. Filep A. 2009: 519.

zett fenntartani kapcsolatát Kelemen Lajossal. Nemes feladat lenne e fontos dokumentumok lehető teljes közzététele.

Györffy István genealógiai érdeklődésének lehetett sajátos, a karcai rokonság státusával összefüggő oka. Elődei a Jászkunság redemptiója után költöztek a kiváltságolt nagykunsági településre. Az irredemptus státus a 20. század elején is még presztízveszteséggel járhatott. A nemesség igazolása ezen előnyösen változtatható. A családtörténeti vizsgálódás levéltári jártasságot, forrásismeretet kívánt. A természettudományi képzettség mellé ajtót nyitott a filológiai módszerek felé.

Bizonyosan hathatott rá Márki Sándor is, aki ugyan történész professzori kinevezést kapott Kolozsvárott, de egész pályáján megtartotta aktív geográfiai érdeklődését is, publikált földrajzi, térképtörténeti tanulmányokat, írt geográfiai tankönyveket, volt érzéke a történeti földrajzhoz, pályája elejétől foglalkoztatta a tájföldrajz/tájtörténet. A naplóinak nem régen megindult kiadásából világosan meggyőződhetünk arról is, hogy aktívan érdeklődött az etnográfia iránt. Hunfalvy Pál kedves professzora volt. Márki ott bábkodott a magyar Néprajzi Társaság alapításánál is (Márki S. 2015). Korai és jeles, 1877-ben megjelent munkája a Fekete-Körös völgyéről, vízmentéről a népelet, a néprajz iránt mind elmélyültebben érdeklődő geográfushallgató figyelmét a történetiség felé terelhette, de maga a Fekete-Körös menti táj iránt is érdeklődést kelthetett (Márki S. 1877). Ez a korai munka közvetlen előzményül szolgált Györffy István Dél-Biharban és a Fekete-Körös völgyén végzett rendkívül jelentős vizsgálatainak, erről szóló tanulmányosorozatának.¹⁶ Ugyan Györffy István a második évfolyamát már Budapesten kezdte és a tanári oklevelét is ott szerezte meg, az Alföld és Erdély kapcsolata történeti és néprajzi problematikaként egyaránt folyamatosan foglalkoztatta.

Györffy érdeklődését a történeti etnográfia irányában ösztönözhetette Takáts Sándor (Komárom, 1860 – Budapest, 1932) munkássága is. Ugyan a nagy gyűjteményes kötetei csak az 1910-es évektől jelentek meg, de írásai folyamatosan a kor kedvelt hírlapjaiban tárcacikkékként megjelentek. Témaválasztásával, anyaggyűjtésével, stílusával abba az irányba mutatott,

¹⁶ Granasztói P. 2015. Granasztói Péter kiemelkedően gondos tanulmánya teljességre törekvően felsorolta Györffy István Dél-Biharra és a Fekete-Körös völgyére vonatkozó dolgozatait. Ez felment bennünket az alól, hogy itt ezekkel részletezően foglalkozzunk. Györffy I. 1912, 1914, 1915–1916, 1986. Györffy István Fekete-Körös vidékén végzett kutatásairól példaadó módon adtak számot Gebauer H. – Granasztói P. – Katona E. 2013.

ahol a história és az etnográfia szervesen összekapcsolódhat. Tárgyalás-módja előképet adott a *Nagykunsági krónika* megírásához, sajátos szépirodalmi rangú megfogalmazásához. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy ezzel párhuzamosan gazdaságtörténeti, művelődéstörténeti adatközlések is megszorodtak, a nyitott szemű etnográfusnak mind több hasznos párhuzamot kínáltak. Nyilván nem volt ismeretlen a pályakezdő Györffy István előtt Tagányi Károly (Nyitra, 1858 – Budapest, 1924) munkássága sem, az etnográfia iránti nyitottsága, mondhatni – mai kifejezéssel élve – módszeres európai etnológiai tájékozódása. Az sem véletlen, hogy 1920-ban Tagányi Károlyt választották a Néprajzi Társaság elnökévé. E tisztet haláláig, 1924-ig közmegelegedésre, rendkívül nehéz körülmények között betöltötte. Ha az egykori jegyzőkönyveket tanulmányoznánk, megbizonyosodhatnánk, hogy ebben Györffy Istvánnak is szerepe lehetett, hiszen már korábban választmányi tagként tevékenykedett. Tagányi közreműködésével éppen Györffy István kolozsvári egyetemi évében befejeződött Szolnok-Doboka megye hét kötetre rúgó, nagy monográfiája. Ez a munkálat is hozzásegíthette Györffy Istvánt, hogy például Kolozs megye középkori nemzetiségi viszonyait vizsgálja, megkísérelje rekonstruálni, s erről térképet is szerkesszen. A Tagányi Károllyal való rendszeres találkozás lehetővé tette, hogy a Kelemen Lajostól kapott indítatásokat Györffy István tovább fejleszthesse.

Hangsúlyoznunk kell, hogy Györffy István egyáltalában nem lett hűtlen a Kolozsvári Tudományegyetemhez. Friss diplomásként visszatért. Doktori értekezését a távozása után kinevezett új geográfusprofesszorhoz, Cholnoky Jenőhöz nyújtotta be. Ekkor már Györffy István elkötelezte magát végérvényesen az etnográfia mellett, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára, azaz a Néprajzi Múzeum szolgálatában állt, előbb gyakornok volt, majd segédórré nevezték ki. Maga nyilatkozott arról, hogy a néprajzkutatásért, a muzeológusi hivatásért tudatosan vállalta a lemondást, példaként említette, hogy lehetett volna Karcagon gimnáziumi tanár, vagy Kolozs megye levéltárosa is akár.¹⁷ Rendkívüli aktív és tudománytörténetileg máig ható vizsgálatok sorozatát végezte. Doktori disszertációja Karcag és a tágabb nagykunsági környezet népi építkezésének alapos elem-

¹⁷ Örsi J. 2015a: 30. Az esetleges levéltárosi megbízás, kinevezés háttérben nyilván a szorgalmas kutatói tevékenysége állhatott. Az idézett helyen Györffy Odüsszeuszra való utalása magasrendű elhivatottságról, elkötelezettségről vall.

zése után a Nagykunság tanyarendszerét dolgozta fel. Jellemző módon a munka bevezetéseként gondosan megszerkesztett történeti elemzést is adott, hogy a településtörténeti háttérrel, összefüggésrendszerrel érzékeltesse. Disszertációjának anyagát a *Néprajzi Értesítő*ben közzé is tette. Utaltunk rá, hogy Banner János is tanúsította, hogy Cholnoky professzor, aki az antropogeográfiának, az emberföldrajznak is avatott mestere volt, nagy örömmel, meglelégedéssel fogadta Györffy István értekezését. Érdeemes tudnunk, hogy Cholnoky a Távol-Keleten, Kínában, Belső-Ázsiában tett földrajzi expedíciós kutatásai során a nagy természetföldrajzi vizsgálataival mellett etnológiai élmények részesévé vált. Nyitottá vált a hazai néprajz, etnogenezis kérdései iránt is. Bepillantatható a sztyeppe népek életébe. Ez vezette az úgynevezett turáni gondolat világába, kulturális mozgalmába. Györffy elkötelezett turkológiai érdeklődése is ebbe az irányba mutatott. A kun hagyományok is a sztyeppe nomádok kulturális hagyatékának keresésére sarkallták. Györffy számára ez is a történelmi távlatok kutatása irányába adott ösztönzést.

Banner János Györffy István doktori értekezése sikerén felbátorodott, és Békés város népi építkezéséről készített feldolgozást, ami szintén napvilágra került (bár rövidített változatban) a *Néprajzi Értesítő* lapjain (Banner J. 1911). (Tegyük hozzá, Békéscsabán néprajzi tanulmánygyűjteményében évtizedekkel később ezt a művét is ismét megjelentették.)¹⁸ Banner János emlékiratában még egy fontos megjegyzést tett. Amellett, hogy Györffy disszertációját előképként említi, a békési helyválasztást a város jó levéltári anyagával indokolta. (Békés a 16. századtól iskolafenntartó mezőváros volt. 1948-ig nagy becsben tartották irathagyatékukat. A „fordulat éve” körül a becses irathagyaték legértékesebb részét megsemmisítették.) Banner vizsgálataival közel egy időben látott munkához Györffy a Fekete-Körös völgyének magyar szigettelepüléseiben. Györffy István – amint ez dolgozataiból kitűnik – a községekben fennmaradt történeti feljegyzések adalékaiból rendszeresen idézett. Bár a Fekete-Körös völgyéről megjelentetett dolgozatokban a levéltári adalék és a recens meg-

¹⁸ Banner J. 1972. Ennek a gyűjteményes kiadásnak a szerkesztője Becseji József volt, aki akkoriban Lettrich Editnek, a magyar társadalomföldrajz nagy megújítójának aspiránsa volt. Lettrich Editnek rendkívül eleven kapcsolata volt a kortárs etnográfusokkal. Társadalomföldrajzi oldalról magisztrális munkákkal gazdagította a néprajz és a geográfia kapcsolatait. A földrajz oldaláról újszerűen értékelte Györffy és tanítványai, az újabb nemzedék tagjainak településnéprajzi eredményeit.

figyelés még nem szervesült olyan mértékben, ahogyan azt a *Nagykunsági krónika* szövegében olvashatjuk. Figyelemre méltó az is, hogy a Tenke és a Belényes közötti magyar községek kultúráját az Alföld és Erdély művelődéstörténeti viszonyrendszerében kísérelte meg értelmezni. Ha nem is juthatott végleges eredményekre, a néprajzi emlékegyanyag interpretálásának igényessége is előremutató, amit messzemenően méltányolnunk kell.

Amint Granasztói Péter, Gebauer Hanga és Katona Edit¹⁹ kutatásaiból világosan látszik, Györffy István alapos kutatásokat végzett a magyar települések román szomszédságában is. Érdeemes hangsúlyozni, hogy a Múzeum munkatársaként, egyetemi oktatóként, professzorként egyaránt mindenkit buzdított a szomszédos nyelvek elsajátítására. Ő maga bizonyosan kiválóan megtanult románul, törökül. Lükő Gábor mellett a vele együttműködő kutatók közül Balogh István is kitűnően elsajátította a román és a bolgár nyelvet. Tálasi István szülőhelye, a rangos középkori mezőváros, Laskó okán a környék nemzetiségének, a horvátok nyelvében mélyedt el, de alapképzettségéhez hozzátartozott a turkológia és a germanisztika is.

Tiszteletre méltó következetességgel múzeumi, majd egyetemi munkája mellett ernyedetlen szorgalommal járta a vidéket. A mindennapok hagyományos tevékenységétől a vásárok kavargásáig igyekezett a lehető legtöbb helyen jelen lenni, megfigyelni, dokumentálni. Ha kellett kérdezőként, fényképező kutatóként, résztvevő megfigyelőként nagyszerűen megállta a helyét. Az idő, vidéki levéltárosok csodálattal nyilatkoztak még az ötvenes, hatvanas években rendkívül kitartó, elmélyült levéltári bűvárlatairól is.

Egykori hallgatói egybehangzóan vallottak arról, hogy nehezebbre esett az egyetemi professzori prelegálás. Viszont igyekezett diákjait hétről hétre vidékre vinni. Maradandó élménnyé tette a terepkutatást, a közgyűjtemények látogatását. A levéltári dokumentumoktól az élő emlékezetig a valóság elemzésével igyekezett növendékeit szerves világlátáshoz juttatni. Kutatói érdeklődését, pedagógiai önzetlenségét is érdemes jellemezni. Tálasi István hozzá nyújtotta be a harmincas évek derekán néprajzi témá-

¹⁹ Granasztói P. 2015. Granasztói Péter nemcsak Györffy István Fekete-Körös völgyi kutatását, többek között a helyi történeti adalékok feltárását foglalta össze, de ismerteti a Néprajzi Múzeumban felállított, a Fekete-Körös mentén végzett kutatásokat bemutató kiállítást, a Várasfenesre készült állandó tárlatot, illetve az ezek anyagából készített vándorkiállítást is. Tanulmánya közli a Fekete-Körös völgyéről készült Györffy tanulmányok könyvészeti adatait. (Ezért e dolgozatban ezekre nem tértem ki.)

jú doktori értekezését. A Kiskunság népi állattartását dolgozta fel, miután a korábban elkészített turkológiai disszertációjának megvédése szubjektív okokból lehetetlenné vált. Amint az a feldolgozásának a két megjelent változatából jól látszik, egyszerre adott számot a kiskunsági levéltárak állattartásra vonatkozó 200–250 éves irathagyatékáról és a pásztorok, a földműves gazdák akkor még eleven gyakorlatáról. Tálasi István egyetemi előadásai során gyakran kiemelte, egyes jelenségekre azért tudott olyan kérdéseket feltenni, amivel a kortárs adatközlők már elhomályosult emlékezetéből előhívták a gyakorlatból évtizedekkel korábban kiveszett mozzanatok emlékeit. Ugyanis a helyi levéltári forrásokat előzetesen alaposan megismerte, elemezte. Azok ismeretében vezette az adatközlőkkel való társalgását.

Érdeemes még egy sajátos és jellemző tényrt rögzítenem, ami Györffy Istvánt kiválóan jellemzi! Tálasi Istvánnak kutatásai során nem volt lehetősége fényképeket készítenie. Györffy István emberi és egyetemi tanári, szaktudósi etikusságát, önzetlenségét jelzi, hogy az Eötvös Collegiumban végzett sokoldalú tanulmányok után vidéken tanárkodó disszertációjával a nyári vakáció alatt az egész Kiskunságot bejárta, és minden elérhető helyen maga készítette el a szükséges fotódokumentumokat.

Nem is csak a hagyomány izzgatta, akár recens megfigyeléseket tett, gyűjtéseket végzett, akár a levéltárban kutatott. Mélyen meg volt győződve, hogy a tudományos elemzéseinknek, eredményeinknek aktuális tanulságai vannak, amivel a gyakorlat szakembereinek és a politikai vezetőknek mindenkor számolnia kellett volna, és amit a jelenben is, a jövőben is figyelembe kellene venni. Amikor 1938-ban az Anschluss miatti rémületén túljutott, emlékirattal fordult felelős kormányzati tényezőkhöz. Ebben a múlt és a kortársi valóság együttes mérlegelésével a jövő érdekében éles kritikát gyakorolt. A népi kultúra közismertté tételére tett javaslatait szokták idézni. Legalább ennyire fontos számunkra, hogy a 18. századtól lezajló modernizáció, gazdasági átalakulás és környezetváltozás mérlegét, kritikáját is elvégezte. Emlékiratában a történelmi mérlegelésnek fontos és nélkülözhetetlen aktualitású üzenete volt. Nem tekinthetjük véletlennek, hogy a jogtörténetünk egyik jeles megújítója, Bónis György a Kolozsvári Tudományegyetem, majd a Bolyai Tudományegyetem professzora (többek között Tárkány Szücs Ernő mestere) is Györffy István tágabb tanítványa köréhez tartozott. Aligha tekinthető véletlennek, hogy amikor 59 éve politikai koholmányok alapján kizárták az egyetemi oktatásból, levéltá-

rosi munkája mellett az etnológia klasszikusainak kézikönyveit ültette át magyar nyelvre.

A Györffy István által megindított kutatások nemzetközi szinten is kiemelkedő eredményekhez vezettek. A hazai tudományosságon belül is és az egyetemi életben egyaránt tekintélyt biztosított magyar etnográfiai kutatásoknak. Az interdiszciplináris együttműködés abban is megnyilvánult, hogy amikor a diktatúra fontos néprajzi vállalkozásokat ellehetetlenített, a történeti és a szociológiai kutatások vezetői emeltek szót. Így történt ez akkor is, amikor az Átány monográfia magyar nyelvű kiadását megakadályozták. Ugyan a tudománypolitika téves döntésén nem változtathattak, de Benda Kálmántól, Szabó Istvánon át Wellmann Imréig a szerzői kéziratok alapján a történettudomány tudós képviselői konferenciákat rendeztek, és a „korrekt parasztokat” bemutató hatalmas mű mellett tüntetően kiálltak. Ők valamennyien Györffy István tisztelői voltak. Benda Kálmánról ma már kevesen tudják, eredetileg etnográfusnak készült. Györffy István ajánlásával vették fel az Eötvös Collegiumba. A korábban tudatosan szétszórt Domanovszky és Mályusz tanítványok számára Tálasi István vezetésével az úgynevezett Anyagi Kultúra Kutató Munkaközösség biztosította a szakmai összefogás lehetőségét. Ez alkalmat adott mind az etnográfusok, mind a történészek számára, hogy Györffy István szemléleti, módszertani örökségét ébren tarthassák, továbbfejleszthessék. Ehhez Györffy nagy tisztelője, egykori támogatója, Erdei Ferenc akadémikus, akkor miniszterelnök-helyettes, és a Földművelési Minisztériumban nagy befolyással tevékenykedő Lázár Vilmos nyújtott politikai támogatást. Ebből az interdiszciplináris együttműködésből nőtt ki a néprajzi szempontból is értékes folyóirat, az *Agrártörténeti Szemle*.

Györffy István váratlanul elhunyt 1939-ben. A lassan nyolcvan éve bekövetkezett tragikus veszteség ellenére máig folyamatos és töretlen maradt az az érdeklődés, amit úttörő módon, nagy intuícióval elindított. Ugyan a néprajz egésze lassan eltávolodott a természetföldrajz evolucionista felfogásától, de éppen a történelmi, társadalmi elmélyülésével sok segítséget kínált az emberföldrajz művelőinek és a mind gazdagabb eredményeket hozó társadalomföldrajzoknak. Talán nem függetlenül Györffy István úttörésétől, újabban mind határozottabban bontakoznak ki a történeti földrajz új, korszerű törekvései is.

Fel kell tennünk a kérdést, van-e ma aktualitása a történeti etnográfia kutatásának? Élő-e Györffy István öröksége, vagy csak a tudománytörté-

net egy már meghaladott mozzanata? Ugyan a néprajz és a kulturális antropológia számos új problémát vetett fel, szemléleti és módszertani gazdagodással ajándékozták meg szakkutatásunkat, meggyőződéssel vallhatjuk, a történeti néprajz időszerűsége csak nőtt. A 20. század és a jelenkor roppant nagy életforma változása, gazdasági, társadalmi átalakulása parancsolóan írja elő, hogy mélyedjünk el a népelet, a hagyományos gazdasági, szellemi kultúra, a tradicionális társadalmaink történeti etnográfájának elemző vizsgálatában! Egyfelől a korábbi kortársi vizsgálataink, következtetéseink revízióját csak a történeti források néprajzi szempontú elemzésével végezhetjük el. A rusztikus rétegek életformájának, kultúrájának ismerete az egyetemes társadalomtudomány és művelődéstudomány számára nélkülözhetetlen. A történeti néprajzi és a történeti antropológiai vizsgálatok nélkül közösségeink helyzetét képtelenek lennénk helyesen meghatározni, nélkülük korunk égető problémái nem tárhatók fel, nem lehet megérteni aktuális feladatainkat. A közelmúlt nagy egyéniségei, Balogh István, Bálint Sándor, Takács Lajos különböző monográfiái ma is eleven útmutatásul szolgálnak, tudománytörténeti örökségünk nemzetközi súlyú életművei. Érdemes arra is figyelniük, valamennyien a társtudományainkban is elismert alkotó egyéniségek. Csak röviden utalhatok Balogh István nagy elismeréssel fogadott művészettörténeti, irodalomtörténeti munkáira. Ugyanezt elmondhatjuk Bálint Sándor és Takács Lajos más irányú nyitottságáról is. Úgy ítéljük, Györffy István kolozsvári gyökerei ma is eleven hajtásokat táplálhatnak. Nemzetközileg a mikrotörténet irányában is volna bőségesen mondandója a korszerű, a történetiséggel következetesen számot vető etnográfájának/európai etnológiának.

Érdemes volna kutatni, hogy Györffy István későbbi múzeumi és professzori működése alatt milyen kapcsolatban volt a partiumi és az erdélyi kutatókkal, tágabban a romániai tudományossággal. Tanítványai között nyilván kell tartanunk a tragikus sorsú, rendkívül tehetséges Mikecs Lászlót, Nagy Ödönt, Kovács Ágneszt és testvérét, Szentimrei Juditot.

Ugyan Györffy István 1939-ben elhunyt, de az általa kezdeményezett táj- és népkutató táborok kezdeményezése követőkre talált Erdélyben. Az Erdélyi Tudományos Intézet és az Államtudományi Intézet keretei között az egyetemi hallgatók bevonásával számos kutatási akciót kezdeményeztek. Közülük többnyire a tövisháti, a borsavölgyi és a bálványosváraljai kutatásokat idézik leggyakrabban. Györffy István egykori munkatár-

sai, doktorandusai, tanítványai vezetőkként, résztvevőkként egyaránt jelen voltak. K. Kovács László, Tálasi István, Vajkai Aurél működtek közre rendszeresen. Ezek a terepmunkák olyan egyéniségeket indítottak útra, mint Imreh István, Kiss András, a folkloristaként-etnográfusként induló Eötvös-kollégista Köpeczi Béla. A szervezett kutatói vállalkozások jól ötvözték a táj- és népkutató táborok módszereit az *Erdélyi Fiatalok* eljárásaival, s adaptálták Gusti professzor falukutatásának eljárásait. Ezek a kutatások messze túlterjeszkedtek a néprajz tematikáján. Viski Károly utóda, a néprajz kolozsvári professzora Gunda Béla lett, aki Györffy István hallgatója, doktorandusa volt, és a Közgazdaságtudományi Kar hallgatói közül vált a néprajz művelőjévé, amint K. Kovács László és K. Kovács Péter is az ottani Györffy növendékek közé tartozott.

Ha a Kriza János Néprajzi Társaság nagyszerű tudománytörténeti kiadványaira gondolok, akkor csak röviden kell utalnom arra, hogy kedves rokonom, néhai Hantos Gyula, a geográfia professzora a fenti folyamatokból nem vett észre semmit. Ez nyilván az egykori földrajzi iskola körletéből fakad. Györffynek a szálláskertes településekkel kapcsolatos kutatása máig hatóan az egész magyar tudományosságot évtizedekre megmozgatta. Noha Györffy István és Viski Károly Bátky Zsigmonddal hármasban tervezték meg a szintézis s a tárgyi néprajz összefoglaló köteteit, és bár 1920-tól együtt is dolgoztak a Néprajzi Múzeumban, mégis Bátky a néprajzi szintézis településnéprajzi összefoglalójában, amit az Építkezés fejezet bevezetéseként fogalmazott meg, lemondott a szálláskertes települések érdemi tárgyalásáról. Noha a szövegezés idején az egész hazai tudományosságot lázban tartották Györffy újszerű, a történeti forrásokra is alapozó, de a recens adalékokat sem elhanyagoló tanulmányai. Bátky nem tudta a konzervatív ismeretrendszerébe elhelyezni a külföldi irodalom anyagából nem ismert településnéprajzi, településtudományi megközelítést. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a korábbi, a jelenkorra koncentrálnak morfológiai vizsgálatokkal szemben Györffy István a néprajzi jelenségekben a történelem dinamikáját is megragadhatta, sőt ezen túl a közösségek szerves működésének elemzéséhez, megértéséhez is kulcsot kínált. Ebben Bátky Zsigmond nem igazán követte.

Szakirodalom

BANNER János

- 1911 A békési magyarság népi építkezése. *Néprajzi Értesítő* 12. 129–143.
- 1913 *Erdély leírása a XVII. században, Bzenszky Rudolf Syllogimaeáinak földrajzi része: 1. könyv 1–11. prolegomena* (fordította, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Banner János). Novotha Ny., Jászberény
- 1923a *Tarcsai halászok közt*. Körösvidek Ny., Békéscsaba
- 1923b *Török rabságban: Kovách János káplár viszontagságai 1787–1791*. Délmagyarország Ny., Szeged
- 1925 *Tűzoltás a XVIII. Században*. [Gruber Ny.] [Békéscsaba],
- 1928 *A szegedi boszorkányok*. Hírlapkiadó, Szeged
- 1929 *A békési pásztorok élete a XVIII. században*. (A Szegedi Alföldkutató Bizottság Könyvtára) Városi Ny., Szeged
- 1933 *A békési községi levéltárban őrzött litterae currentales viselettörténeti adatai*. (A Szegedi Alföldkutató Bizottság Könyvtára) Városi Ny., Szeged
- 1972 *Banner János öt békési tanulmánya* (válogatta, sajtó alá rendezte Becsei József). (Bibliotheca Bekesiensis) Rózsa Ferenc Gimnázium és Szakközépiskola, Békés Nagyközség Tanácsa, Békéscsaba [Gyoma]
- 1990a *Apátfalva néprajzi vázlat*. (A makói múzeum füzetei) József Attila Múzeum, Makó [Szeged]
- 1990b *Békés–Kolozsvár–Jászberény–Szeged (Banner János emlékiratai 1945-ig)* (Forráskiadványok a Békés megyei Levéltárból, 15.) Sajtó alá rendezte Jankovich B. Dénes. Kiadja a Békés Megyei Levéltár, Gyula
- BÁTKY Zsigmond – GYÖRFFY István – VISKI Károly
- 1928 a *Magyar népművészet*. A bevezető szöveget Viski Károly írta, az ábrákat magyarázó jegyzéket Bátky Zsigmond és Györffy István írta. Egyetemi Nyomda, Budapest
- 1928 b *L'art populaire Hongrois*. L'introduction de cet ouvrage est due á Charles Viski. Les notes explicatives des figures á Sigmund Bátky et Étienne Györffy. Imprimerie de l' Université, Budapest
- 1933 *A magyarság tárgyi néprajza*. I–II kötet. Sajtó alá rendezte Czakó Elemér. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest

FILEP Antal

2009 Györffy István élő öröksége. 125 éve született, 75 éve hunyt el a magyar néprajz klasszikus mestere. In: Kováts Dániel (szerk.): *Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve 19.* Sátoraljaújhely, 517–537.

2012 Viski Károly, a magyar néprajz tudós professzora. In: Kováts Dániel (szerk.): *Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve 22.* Sátoraljaújhely, 417–438.

GEBAUER Hanga – GRANASZTÓI Péter – KATONA Edit

2013 *Erdélyen innen Alföldön túl.* Néprajzi Múzeum, Budapest

GRANASZTÓI Péter

2015 Biharlonkától *A magyarság néprajzáig* – Györffy István és a Fekete-Körös völgyi gyűjtés. In: Örsi Julianna (szerk.): *A Jászkunság tudósai. 2. kötet.* (Jászkunság Könyvtéka, 4.) Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Szolnok, 50–72.

GYÖRFFY István

1908–1909 A Nagykunság és környékének népies építkezése. *Néprajzi Értesítő* 9. 1–18, 153–166, 223–224; 10. 30–40, 65–78.

1910 Nagykún tanya. *Néprajzi Értesítő* 11. 129–148.

1912 A Fekete-Körös völgyi magyarság viselete. *Néprajzi Értesítő* 13. 1–24.

1914 *A feketekörös-völgyi magyarság települése: az erdélyi magyarság eredete.* Fritz Ny., Budapest

1915 Dél-Bihar népesedési és nemzetiségi viszonyai negyedfélszáz év óta. *Földrajzi Közlemények* 43. 257–293.

1915–1916 Dél-Bihar falvai és építkezése. *Néprajzi Értesítő* 16. 101–129; 17. 99–114.

1922 *Nagykunsági krónika, melyet részint régi írásokból, részint szájhagyomány alapján egybeszerkesztett.* Nagy és Kertész Könyvnyomdája, Karcag

1926a Alföldi kertés városok. Hajdúszoboszló települése. *Néprajzi Értesítő* 18. 105–136.

1926b Hajdúböszörmény települése. *Föld és Ember* 6. 177–210.

1986 *A Fekete-Körös völgyi magyarság.* (Pro memoria) Szerkesztette, a jegyzeteket írta Gy. Ruitz Izabella, az előszót Györffy György írta. Európa Könyvkiadó, Budapest

HOLLANDER, A. N. J. den

1960–1961 The great Hungarian Plain: a European frontier Area. *Comparative Studies in Society and History* 3. 74–88, 155–169.

1980 *Az Alföld települései és lakói*. Fordította Czövek Olivér, a magyar kiadást szerkesztette, a jegyzeteket készítette és az utószót írta Lettrich Edit, az előszót írta Romány Pál. Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest

MÁRKI Sándor

1877 *A Fekete-Körös és vidéke*. Hügel Ottó, Nagyvárad

2015 *Márki Sándor naplói I. 1873–1892*. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Erdész Ádám. Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára, Gyula

NAGY MOLNÁR Miklós

2015 „Alakítsunk Nagykun Múzeumot!” – A felhívástól napjainkig egy kis múzeumtörténet – In: Örsi Julianna (szerk.): *A Jászkunság tudósai*. 2. kötet. (Jászkunság Könyvtéka, 4.) Kiadja a Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Szolnok, 118–126.

ÖRSI Julianna

2015a Györffy István kapcsolatrendszere az újabb dokumentumok tükrében. In: Uő (szerk.): *A Jászkunság tudósai*. 2. kötet. (Jászkunság Könyvtéka, 4.) Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Szolnok, 23–43.

2015b Kolozsvári iskolai és családi kötődés a kunsági értelmiség életpályájában. In: Bakos Áron – Keszeg Vilmos (szerk.): *Néprajzkutatók, kutatások, reprezentációk. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 23*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 131–147.

SZILÁGYI Miklós

1984 Györffy István tevékenysége a Néprajzi Múzeumban. *Ethnographia* 94. 577–593.

TÁLASI István

1948 Néprajzi életünk kibontakozása. Különnyomat a *Magyar Népkutatás Kézikönyvéből*. Néptudományi Intézet – Kelet európai Intézet, Budapest (A magyar népkutatás kézikönyve füzetei)

ULRICH Attila

2002 Kiss Lajos. In: Bodó Sándor – Viga Gyula (szerk.): *Magyar múzeumi arcképcsarnok*. Pulszky Társaság–Tarsoly Kiadó, Budapest, 470.

VISKI Károly (sajtó alá rendezte)

1941–1943 *A magyarság néprajza*. I–IV. Sajtó alá rendezte Viski Károly. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest

**Rădăcinile clujene ale etnografiei maghiare din secolul 20.
Începuturile carierei lui István Györfly și János Banner**

Universitatea din Cluj și Societatea Muzeului Ardelean au devenit atelierul reînnoirii științelor de filologie. Aici Herrmann Antal a obținut o catedră de etnografie. De aceea nu este întâmplător faptul că aici și-a început cariera universitară István Györfly; acest mediu l-a îndemnat să utilizeze surse istorice în analiza vieții contemporane; în acest oraș și-a susținut în anul 1910 teza de doctorat. La rândul lui, István Györfly a avut o influență importantă și durabilă asupra științelor sociale maghiare.

**Roots of the 20th Century Hungarian Ethnography in Cluj.
The Start of the Careers of István Györfly and János Banner**

The University of Cluj and the Transylvanian Museum Society had become the ateliers of renewal for philology disciplines. Here Antal Herrmann had managed to create a department of ethnography. Therefore is no accident that István Györfly started his academic career eight here, and this environment made him use historical sources in the analysis of contemporary life. Furthermore, he managed to obtain his PhD degree in this city, in the year 1910. At his place, István Györfly also had a major and durable influence on Hungarian social sciences.